

О. М. Саврикіна,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани, Тернопільська область

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

O. Saprykina,

Candidate of economic science, associated professor of department of economy of enterprise, separated subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhanskiy agrotechnical institute", Berezhani, Ternopil area

ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF TERNOPIL AREA

Необхідною умовою розвитку підприємств у ринковому середовищі є забезпечення ефективності їх діяльності, яка значною мірою залежить від ступеня спроможності суб'єктів господарювання ефективно і раціонально використовувати наявні ресурси та фактори виробництва.

У статті розглянуто сучасний стан аграрного виробництва Тернопільської області. Визначено основні проблеми та тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств.

У ході дослідження встановлено, що аграрне виробництво в досліджуваному регіоні має багатогалузевий характер. Кліматичні умови та земельні ресурси Тернопільської області сприятливі для розвитку сільського господарства. Відповідно до природно-кліматичних умов регіону та собівартості виробництва продукції основною галуззю сільського господарства залишається рослинництво.

Проаналізовано ефективність діяльності досліджуваних суб'єктів господарювання на основі оцінювання факторів, що впливають на валове виробництво продукції. Визначено основні проблеми та тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств.

The necessary condition of development of enterprises in a market environment is providing of efficiency of their activity, that largely depends on the degree of possibility of subjects of menage effectively and rationally to use present resources and factors of production.

The modern state of agrarian production of the Ternopol area is considered in the article. Basic problems and progress of agricultural enterprises trends are certain.

It is set during research, that an agrarian production in the investigated region has the diversified character. Climatic terms and landed resources of the Ternopol area are friendly to development of agriculture. In accordance with the natural and climatic terms of region and production of goods cost basic industry of agriculture is remained by a plant-grower.

Efficiency of activity of the investigated subjects of menage is analysed on the basis of evaluation of factors that influence on the gross production of goods. Basic problems and progress of agricultural enterprises trends are certain.

Ключові слова: ефективність виробництва, сільськогосподарські підприємства, урожайність, продуктивність, ресурсний потенціал, прибуток.

Key words: efficiency of production, agricultural enterprises, productivity, productivity, resource potential, profit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідною умовою розвитку підприємств у динамічному конкурентному ринковому середовищі є забезпечення ефективності їх діяльності. На сучасному етапі з урахуванням дії кризових явищ характерним є знижен-

ня ефективності функціонування підприємств, високий рівень зносу обладнання, нестабільне забезпечення сировиною, дефіцит інвестиційних ресурсів, недостатня місткість внутрішнього ринку, а також інші причини фінансового та організаційно-економічного характеру. Особливої гостроти набувають проблемні питання для вітчизняних сільськогосподарських підприємств з ура-

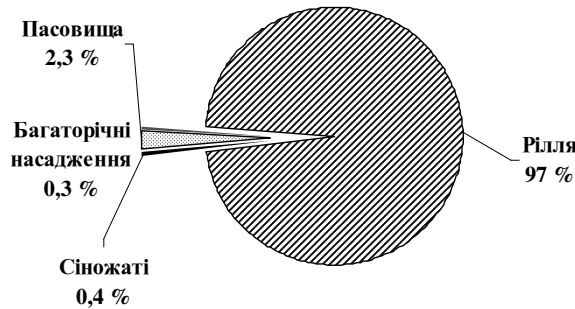

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Тернопільської області станом на 2012 р.

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

хуванням економічного та соціального значення як для окремих регіонів, так і для держави в цілому [1, с. 3].

Сільське господарство — одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, що забезпечує населення продуктами харчування рослинного і тваринного походження, а багато галузей промисловості — сировиною, тобто має вирішальне значення для гарантування продовольчої безпеки держави. Ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від ступеня спроможності суб'єктів господарювання ефективно і раціонально використовувати фактори виробництва [4, с. 8]. Сільськогосподарське виробництво має зростати, насамперед внаслідок підвищення продуктивності праці, раціонального використання виробничих ресурсів, зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин [2, с. 261].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання, пов'язані з ефективним функціонуванням аграрного сектора економіки розглядаються в працях багатьох вітчизняних вчених. Результати цих досліджень висвітлено в роботах В.Г. Андрійчука, М.В. Гладія, А. Дьоміна, В. Карсекіна, М. Корецького, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, О.М. Шпиचाка, В.В. Юрчишина та ін. Ними отримані вагомі наукові й практичні результати. Однак питання, пов'язані з підвищенням ефективності аграрного виробництва, залишаються і надалі важливими для більшості підприємств. Пов'язано це, насамперед, з недостатнім оновленням матеріально-технічної бази, фізичним і моральним зносом більшості наявної у господарствах техніки, виснаженням природно-ресурсного потенціалу, низькою мотивацією працівників в кінцевих результатах господарювання. Тому аналіз ефективності господарської діяльності ринкових структур, особливо в розрізі окремо взятих регіонів, і надалі залишається актуальним.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз рівня ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств Терно-

пільської області та підвищення результативності їх господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Тернопільська область займає західну частину Подільського плато, межує на півночі з Рівненською, на півдні з Чернівецькою, на південному-заході з Івано-Франківською, на заході зі Львівською, на сході з Хмельницькою областями України.

Географічне положення Тернопільської області є досить вигідним. Її розміщення в західній частині правобережного лісостепу — в зоні з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням — сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва.

Земля — основний і незамінний ресурс сільськогосподарського виробництва, одна з найважливіших складових ресурсного потенціалу аграрних формувань, який, крім землі, включає трудові ресурси, основні та оборотні засоби. Наявний ресурсний потенціал, якісні його параметри та раціональне поєднання в процесі господарської діяльності є вихідною передумовою виробництва конкурентоспроможної продукції.

Аграрне виробництво в досліджуваному регіоні має багатогалузевий характер. Рослинництво представлено виробництвом зернових культур, ріпаку, кормовиробництвом, картоплярством та буряківництвом і в менших обсягах — овочівництвом. Тваринництво представлене в основному скотарством та свинарством і значно в меншому обсязі птахівництвом. Відповідно до природно-кліматичних умов регіону та собівартості виробництва продукції основною галуззю сільського господарства залишається рослинництво.

Загальновідомо, що головним засобом виробництва сільськогосподарської продукції є земля. Структура сільськогосподарських угідь Тернопільської області станом на 2012 р. проілюстрована на рисунку 1.

Зауважимо, що земельна площа є базовим ресурсом, а саме він визначає формування інших ресурсів. Проте оцінка динаміки виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 1 та рис. 2) вказують на суттєвий розрив між потенціалом аграрної сфери та дійсністю.

Як свідчать дані таблиці 1 у 2012 році в підприємствах області збільшився обсяг виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції порівняно з 2010 роком. Зокрема, обсяг виробництва зернових культур збільшився на 741,3 тис. т, цукрового буряка — на 353,1 тис. т, картоплі — на 66,3 тис. т, яєць — на 48,7 млн шт.

Слід відмітити, що дані таблиці 1, та рисунка 2 дають змогу проаналізувати лише динаміку зміни обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і зовсім не відображають причини зміни цих обсягів.

Підвищення ефективності використання землі сільськогосподарськими підприємствами потребує чималих коштів для придбання мінеральних добрив та засобів

Таблиця 1. Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції підприємствами Тернопільської області, тис. т

Вид продукції	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Зернові культури	1256,7	517,3	704,9	948,7	1471,0	1690,0
Цукрові буряки (фабричні)	3310,6	730,2	839,9	1352,0	1762,7	1705,1
Ріпак	12,7	10,8	24,5	95,2	104,8	101,9
Соняшник	-	0,9	1,2	13,2	21,9	22,8
Картопля	356,1	15,2	25,0	56,6	82,5	122,9
Овочі	100,1	7,8	7,4	14,9	27,2	24,9
Плоди та ягоди	8,1	3,9	1,8	1,4	4,3	3,6
М'ясо (в забійній вазі)	85,7	11,9	4,4	7,9	10,6	11,3
Молоко	493,1	72,9	35,5	34,5	37,7	44,2
Яйця, млн шт.	145,1	21,1	73,2	118,4	132,8	167,1
Мед, т	237,0	51,0	25,0	7,0	7,0	8,0

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

захисту рослин. Застосування оптимальних норм мінеральних добрив забезпечить у землеробстві стагу високу врожайність сільськогосподарських культур, підвищить стійкість до несприятливих погодних умов і хвороб, а також забезпечить збереження та відтворення родючості ґрунтів, як національного багатства України.

Загальновідомо, що обсяг виробництва аграрної продукції залежить від площ посіву культур (поголів'я тварин) і урожайності сільськогосподарських культур (продуктивності тварин), забезпеченості підприємств добривами, кормами і тваринницькими приміщеннями, раціонів годівлі, сортового складу насіння, породності тварин, умов їх утримання. Посівні площі (поголів'я) і урожайність (продуктивність тварин) здійснюють безпосередній вплив на обсяг виробництва продукції і знаходяться з ним у функціональній залежності. Всі інші фактори опосередковано впливають на обсяги виробництва продукції (рис. 3).

Згідно з цією схемою при визначенні причин зміни обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, основну увагу слід приділяти аналізу посівних площ (поголів'я тварин) і урожайності культур (продуктивності тварин). Саме ці фактори знаходяться у функціональній залежності з обсягами виробництва продукції.

Одержання передбачуваного обсягу виробництва продукції залежить від розміру посівних площ окремих сільськогосподарських культур (поголів'я тварин) та їх урожайності (продуктивності).

Динаміку розміру посівних площ основних сільськогосподарських культур в Тернопільській області та їх структури, яка відображає специфіку регіональної системи землеробства розглянемо у таблиці 2.

Розрахунки, проведені в таблиці 2, свідчать, що у 2012 р. загальна посівна площа сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств становила 797,5 тис. га, що на 19,2 тис. га (на 2,5%) більше, ніж у 2011 р. Землеробство області сьогодні характеризується значними змінами в структурі посівних площ. На Тернопільщині все більше сіють зернових та технічних культур. Так, за останні 10 років частка посівів зернових у загальній посівній площі зросла з 54,6% у 2002 р. до 63,3% у 2012 р.; технічних культур — відповідно з 11,3% до 18,5%. Водночас, за цей період вагомо зменшилася питома вага посівів кормових культур (майже на 16 в.п.).

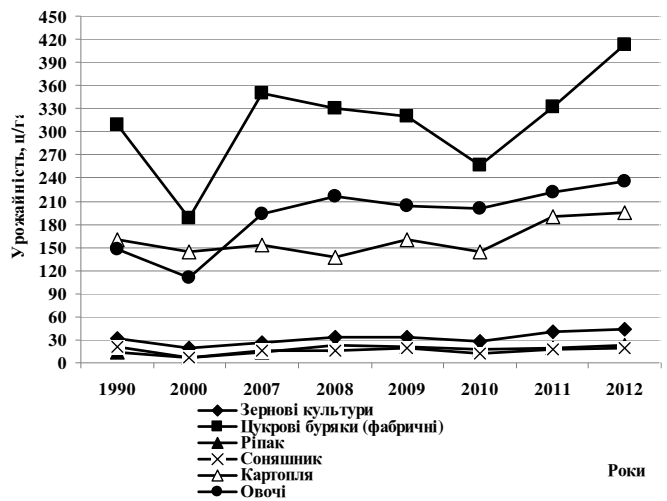

Рис. 2. Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Тернопільської області

Джерело: власні розрахунки автора за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Слід також відмітити, що сільськогосподарські підприємства у 2012 р. наростили поголів'я всіх основних видів тварин та птиці (табл. 3). Чисельність великої рогатої худоби у них зросла на 4,1% (у т.ч. корів — на 0,2%), свиней — на 25,3%, птиці — на 40,1%. Серед інших факторів цьому сприяло покращення роботи щодо відтворення стада свійських тварин. У 2012 р. проти 2011 р. в агроформуваннях надходження приплоду телят зросло на 10,6%, поросят — на 42,5%. Змінилась на краще ситуація зі збереженням стада ВРХ, падіж якої в агроформуваннях за рік скоротилася на 0,1 в.п. і становив у 2012 р. 0,5% (до обороту стада). Процент падежу свиней у 2012 р. залишився на рівні 2011р. і склав 1,2%.

У порівнянні з 2011 р. у 2012 р. збільшилися обсяги виробництва всіх видів продукції тваринництва як в сільськогосподарських підприємствах, так і в селянських господарствах (крім вовни). У 2012 р. загальне виробництво м'яса (в забійній вазі) становило 40,5 тис. т

Рис. 3. Структурно-логічна модель факторного аналізу обсягу виробництва сільськогосподарської продукції

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 2. Динаміка складу і структури посівних площ сільськогосподарських культур у Тернопільській області (господарства всіх категорій)

Роки	Загальна посівна площа		в тому числі							
			зернові та зернобобові культури		технічні культури		картопля і овоче-баштанні культури		кормові культури	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1990	916,9	100,0	408,1	44,5	120,7	13,2	74,8	8,1	313,3	34,2
2000	793,9	100,0	406,7	51,2	95,9	12,1	85,8	10,8	205,5	25,9
2005	695,1	100,0	451,1	64,9	79,9	11,5	67,6	9,7	96,5	13,9
2010	760,3	100,0	465,9	61,3	158,1	20,8	67,1	8,8	69,2	9,1
2011	778,3	100,0	468,9	60,3	165,3	21,2	77,0	9,9	67,1	8,6
2012	797,5	100,0	505,0	63,3	147,3	18,6	77,0	9,6	68,2	8,5

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 3. Динаміка поголів'я худоби і птиці в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (на кінець року; тис. голів)

Показник	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Велика рогата худоба	644,1	132,4	41,0	26,6	29,4	30,6
у т.ч. корови	165,4	37,9	12,6	9,0	9,4	9,5
Свині	296,6	38,5	53,3	109,3	93,2	116,8
Вівці та кози	143,7	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5
Коні	36,2	13,6	3,3	1,0	0,9	0,8
Птиця	1324,8	108,6	712,2	760,5	744,4	1042,7
Бджоли, тис. сімей	37,6	11,2	4,2	1,1	0,7	0,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

(на 5,7% більше проти 2011р.), молока — 459,6 тис. т (на 9,9% більше), яєць — 414,3 млн шт. (на 9,4% більше). Основними виробниками продукції тваринництва в області багато років поспіль залишаються господарства населення, які в 2012 р. виробили 79,9% валової продукції галузі, зокрема: 90,4% молока, 72,1% м'яса, 59,7% яєць. Однак, у зв'язку з нарощуванням поголів'я худоби та птиці агроформуваннями, сьогодні спостерігається стійка тенденція до поступового зниження частки домогосподарств у виробництві тваринницької продукції. У 2012 р. в порівнянні з 2005 р. питома вага населення у загальному обсязі її виробництва скоротилася на 11 в.п.

Збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва зумовлено не лише нарощуванням чисельності худоби та птиці, а й покращенням її продуктивності (табл. 4). Середньорічний надій молока від однієї корови, що була на початок 2012 р. у всіх категорій господарств зріс на 363 кг і становив 4073 кг. Агроформування отримали від корови по 4815 кг молока, що на 485 кг більше, ніж у 2011 р. Від однієї курки-несучки підприємства у 2012 р. одержали по 252 шт. яєць, що на 35 шт. більше проти 2011 р.

Значним резервом збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення її конкурентоспроможності є якісні параметри. Це підвищення урожайності сільськогосподарських культур, поліпшення породно-племянних характеристик тварин; внесення

в ґрунт оптимальних доз органічних і мінеральних добрив, забезпечення збалансованої годівлі тварин, зміцнення матеріально-технічної бази підприємства, поліпшення санітарно-гігієнічних умов утримання тварин і персоналу; впровадження прогресивних систем матеріального стимулювання, які б забезпечили заінтересованість у підвищенні якості продукції тощо.

Недопущення втрат продукції на всіх етапах її проходження також можна вважати резервом збільшення її виробництва. Для цього необхідно забезпечити аграрну галузь відповідними ресурсами, обладнанням, створити потужності для зберігання, транспортування і переробки продукції, створити дійовий механізм відповідальності конкретних осіб, які допускають втрати продукції. Разом з тим підвищення ефективності виробництва продукції неможливе без систематичного і планомірного зниження витрат на її виробництво та реалізацію.

Як відомо, для ефективного функціонування аграрних підприємств не достатньо лише займатися виробництвом сільськогосподарської продукції, необхідно ще й знайти ринки для її реалізації (потенційних покупців виробленої продукції). Лише за умови вдалої реалізації продукції за цінами, які б задовольняли товаровиробників, вони зможуть продовжувати свою діяльність. Особливо актуальним це є в наш час, оскільки з переходом України на ринкові відносини підприємства практично повністю перейшли на самофінансування. У цих умовах важливим є не тільки виробництво продукції, а й вигідна її реалізація.

У зв'язку з цим сільське господарство області не може ефективно функціонувати без аграрного ринку, через який здійснюється купівля-продаж сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки.

Розглянемо на основі даних таблиці 5 динаміку обсягів реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами досліджуваного регіону.

На основі проведеного в таблиці 5 аналізу можна зробити висновок, що у порівнянні з 2000 р. сільськогосподарські підприємства Тернопільської області збільшили реалізацію всіх видів рослинницької продукції і зменшили реалізацію окремих видів тваринницької продукції.

Таблиця 4. Динаміка продуктивності худоби та птиці в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Показник	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	490	261	435	526	515	543
Середньодобові прирости свиней на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	257	121	237	376	371	429
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	2930	1493	3237	4279	4330	4815
Середня річна несучість курей-несучок, шт.	223	202	261	236	217	252

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 5. Реалізація окремих видів продукції сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, тис. т

Види продукції	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Реалізація продукції рослинництва							
Зернові культури	472,9	273,8	483,0	1171,2	763,4	965,4	1392,5
Цукровий буряк (фабричний)	3301,2	674,8	820,8	1055,6	1321,7	1578,7	1564,6
Олійні культури	8,9	6,3	18,9	161,2	119,7	137,6	173,0
Картопля	123,9	1,4	19,4	48,3	46,1	60,1	88,7
Овочі	83,5	4,1	4,2	5,2	6,6	9,8	9,1
Плоди і ягоди	7,3	3,7	1,8	4,0	0,5	3,8	3,1
Реалізація продукції тваринництва							
Худоба та птиця (у живій вазі)	139,1	26,3	7,5	10,0	12,3	16,0	16,7
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	505,4	48,7	28,3	29,3	30,5	35,6	40,2
Яйця, млн шт.	129,1	20,4	72,7	103,5	115,5	133,3	167,5

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 6. Динаміка прибутку та рівня рентабельності від реалізації сільськогосподарської продукції у підприємствах Тернопільської області

Показники	Роки				
	2000	2005	2010	2011	2012
Прибуток, збиток (-), від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн.	-13,6	23,2	322,5	734,7	507,7
у тому числі					
продукція рослинництва	37,4	25,3	317,1	716,6	475,4
продукція тваринництва	-51,0	-2,1	5,4	18,1	32,3
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	-4,7	6,0	16,1	27,5	15,3
у тому числі					
продукції рослинництва	22,8	8,7	18,1	30,9	16,4
продукції тваринництва	-41,3	-2,2	2,1	5,1	7,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

В умовах ринку стратегія розвитку підприємства спрямовується на все повніше задоволення потреб споживачів (клієнтів), на досягнення переваг над конкурентами, розширення ринків продажу, збільшення обсягу продажу, нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції тощо, з тим, щоб збільшити доходи і прибутки.

Проаналізуємо розмір прибутку від реалізації окремих видів аграрної продукції, як результат впливу виручки від реалізації і собівартості (табл. 6).

Дані таблиці 6 свідчать, що підприємствами області у 2012 році отримано 507,7 млн грн. прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції. У тому числі від реалізації рослинницької продукції підприємствами одержано 475,4 млн грн., а від реалізації тваринницької продукції підприємства одержали 32,3 млн грн. прибутку.

Рівень рентабельності виробництва продукції у 2012 р. складає 15,3%, в тому числі рентабельність виробництва продукції рослинництва склала 16,4%, а рентабельність тваринницької галузі — 7,7%.

Підвищення ефективності ведення господарювання сільськогосподарськими підприємствами області значною мірою залежить від системи забезпечення підприємств необхідними фінансовими ресурсами. Основним джерелом надходжень таких ресурсів на підприємства є кредити комерційних банків, кредитних спілок та компенсації Аграрного фонду. Не слід також забувати про сезонний характер аграрного виробництва, а це в свою чергу потребує значних витрат грошових засобів, особливо в найнапруженіші періоди виробничої діяльності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Завдання збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення її якості та зниження собівартості виробництва потребують здійснення послідовної інтенсифікації виробництва, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, що сприятиме підвищенню ефективності роботи агропромислового комплексу.

Розв'язання продовольчої проблеми потребує високих темпів зростання сільськогосподарського виробництва. Для цього необхідно удосконалити організаційні форми господарств, підвищити культуру землеробства і тваринництва, поліпшити використання землі, виробничих фондів, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, забезпечити зростання продуктивності праці та якості роботи, ощадливе ставлення до виробничих засобів у сільськогосподарських підприємствах. Вирішення цих питань зобов'язує керівників і спеціалістів, фермерів та орендарів аналізувати діяльність господарства і його підрозділів для прийняття ефективних управлінських рішень.

Література:

1. Половинкіна Г.І. Забезпечення ефективності діяльності підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук / Г.І. Половинкіна. — К., 2010. — 22 с.
2. Ратошнюк Т.М. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарського виробництва Житомирщини / Т.М. Ратошнюк, В.І. Ратошнюк // Вісник СНАУ. — 2008. — № 1 (24). — С. 261—267.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.te.ukrstat.gov.ua
4. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України [За редакцією П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка]. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. — 226 с.

References:

1. Polovinkina, H.I. (2010), "Procuring of efficiency of activity of the enterprises", Ph.D. Thesis, Economy and management of enterprises, SHEE "Vadym Hetman Kyiv National Economic University", Kyiv, Ukraine.
2. Ratoshniuk, T.M. (2008), "State and prospects of development of agricultural production of the Zhytomyr area", Visnyk SNAU, vol. 1 (24), pp. 261—267.
3. Ofitsijnyj sajт Holovnoho upravlinnia statystyky u Ternopil's'kij oblasti, available at: www.te.ukrstat.gov.ua.
4. Sabluk, P.T. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2002), "Stratehichni napriamy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Strategic directions of development of agro-industrial complex of Ukraine], Instytut aharnoi ekonomiky UAAN, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2014 р.